

DOI: <https://doi.org/.....>

УДК 721

Шкляр Світлана Петрівна

кандидат архітектури, доцент

*кафедри Архітектури будівель і споруд та дизайну архітектурного середовища
Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова*

svetlanashklyar1980@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-7322-5428>

ОСОБЛИВОСТІ І ПЕРСПЕКТИВИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ДЕПРЕСИВНИХ ТЕРИТОРІЙ В СТРУКТУРІ СУЧАСНИХ МІСТ

Анотація: у статті розглядаються проблеми реорганізації депресивних територій в структурі сучасних великих і найбільших міст. Аналізуються можливості їх адаптації до нових соціально-економічних умов і перетворення на сучасні архітектурні чи ландшафтні комплекси. Пропонуються методи оцінки рівня сукупного потенціалу різних типів депресивних територій, а також схема їх реорганізації.

Ключові слова: архітектурне середовище; депресивна територія; реорганізація; сукупний потенціал території; методи оцінки потенціалу.

Постановка проблеми. Спільною рисою багатьох сучасних українських міст є відсутність територіальних ресурсів для їхнього подальшого архітектурно-містобудівельного розвитку. Поширеним явищем також є збільшення кількості депресивних територій, які істотно погіршують водночас естетичні та економічні властивості архітектурного середовища. З огляду на тісний взаємозв'язок цих двох проблем перспективного розвитку міського середовища, доцільним є їхнє комплексне вирішення: реорганізація депресивних територій як засіб їхнього перетворення на територіальні ресурси для нового будівництва. При цьому для комплексного перетворення і реорганізації архітектурного середовища депресивних територій має бути вирішена ціла низка проблем: економічних, соціальних, композиційно-планувальних. Через це, **актуальність дослідження** зумовлена необхідністю розробки теоретичного базису для реорганізації депресивних територій, їхньої адаптації до потреб сучасного суспільства і повноцінного включення до архітектурного середовища міст. **Мета дослідження** – визначити проблеми і перспективні напрями реорганізації архітектурного середовища депресивних територій в структурі сучасних міст. **Завдання дослідження:** 1) виявити основні типи депресивних територій в сучасних великих і найбільших містах; 2) визначити задачі і рівні реорганізації депресивних територій; 3) визначити

особливості сукупного потенціалу різних типів депресивних територій; 4) розробити методику оцінки сукупного потенціалу та концептуальну програму реорганізації депресивних територій.

Актуальність дослідження відповідає питанням, які розглядаються і обговорюються у програмах загальноєвропейського та світового рівнів, зокрема саміт «По сталому розвитку та перетворенню нашого світу в інтересах людей та планети», «Цілі сталого розвитку на період 2016-2030» тощо. На державному рівні проблематика дослідження пов'язана з програмами Міністерства будівництва та архітектури України, яким впроваджується реконструкція і реорганізація депресивних територій. Отже, задачами архітектурної науки є розробка та надання рекомендацій щодо реконструкції і реорганізації архітектурного середовища міст в цілому і депресивних територій зокрема, із залученням місцевих органів влади, інвесторів та громадських організацій.

В основі дослідження лежать методи: історико-генетичного аналізу (для виявлення причин і умов перетворення фрагментів міського середовища на депресивні території); натурних досліджень (для виявлення депресивних територій в структурі міст); порівняльного і факторного аналізу (для проведення оцінки рівня сукупного потенціалу депресивних територій); проектного моделювання (для розробки моделей можливої функціональної, композиційно-планувальної і об'ємно-просторової організації депресивних територій).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана робота спирається на сучасні наукові дослідження з реорганізації депресивних територій та розвитку малоефективних промислових зон. Аналіз існуючого стану проблеми показує, що вона теоретично розроблена недостатньо, розглянуті лише її окремі аспекти. При цьому особливістю є те, що депресивні території розглядаються переважно на загальнодержавному чи регіональному рівні [2, 4, 5] і здебільшого в економічному аспекті [2, 5]. Більшість наукових досліджень в галузі аналізу міських депресивних територій стосуються реновації і реабілітації промислових зон [1, 3, 11, 13]. Комплексні дослідження проблем реорганізації архітектурного середовища міста є поодинокими [6–10].

Недостатня вивченість даного питання робить актуальним проведення цілеспрямованого теоретичного дослідження можливостей використання депресивних територій для потреб розвитку архітектурного середовища міста, визначення рівня їх сукупного потенціалу.

Основна частина. Депресивні території – це території в структурі міста, які під впливом соціально-економічних змін в суспільстві чи інших факторів втратили своє значення і використовуються не на повну потужність свого рекреаційного, економічного чи естетичного потенціалу. Депресивні території не тільки негативно впливають на архітектурно-художній образ міста, а й

істотно знижують економічну ефективність міського середовища. До цієї категорії можуть належати території з будь-якою первісною функцією: житловою, громадською, промисловою тощо. Отже, сам термін «депресивна територія» підкреслює необхідність її реорганізації чи оновлення, пристосування до сучасних потреб людини.

Спираючись на існуючі соціально-економічні та містобудівельні умови, пропонується така класифікація депресивних територій в українських містах: 1) депресивні промислові території – землі у межах промислових зон неефективного зонування чи недіючі промислові підприємства, а також промислові об'єкти, діяльність яких є низькорентабельною чи негативно впливає на екологічну ситуацію в місті; 2) прирельсові території – зони відчуження залізниць, об'єкти залізничного транспорту, які можна винести за межі міста (сортувальні депо, господарські двори, склади тощо); 3) території зі складним та порушеним рельєфом – землі, що мають істотне відхилення від містобудівних вимог і через це не використовувались (схили, балки, колишні кар'єри тощо); 4) бросові території – ділянки в межах житлової чи промислової забудови, які відводилися для обслуговуючої або іншої функції, але через соціально-економічні чи містобудівельні причини не були забудовані; 5) невикористані території набережних – берегова зона, що не використовувалась через гідрогеологічні умови [1, 6, 12]. Найпоширенішим типом депресивних територій в сучасних великих і найбільших містах України є депресивні промислові території.

Основні задачі реорганізації депресивних територій можна звести до тріади: екологія – естетика – економіка. Кожен з напрямів має кілька складових, тому необхідно говорити про блоки задач: екологічний, естетичний та соціально-економічний. Екологічні задачі – це стабілізація екологічної ситуації у місті завдяки реорганізації депресивних територій і розвитку на їх базі ландшафтної складової архітектурного середовища. Естетичні задачі – це формування виразного архітектурно-художнього образу міста завдяки гармонізації архітектурних і ландшафтних компонентів і підвищенню рівня дизайну середовища. Соціально-економічні задачі – це підвищення економічної ефективності й соціальної значущості депресивних територій [7, 10].

На основі практичного досвіду, можна виділити два основних рівня реорганізації та оновлення архітектурного середовища депресивних територій: 1) реорганізація депресивних територій на загальноміському рівні – комплексне вирішення на етапі розробки генплану містобудівельних, об'ємно-планувальних, архітектурно-композиційних, транспортних та інших задач, спрямованих на формування екологічно безпечного, естетично виразного та функціонально збалансованого архітектурного середовища; 2) реорганізація депресивних територій на локальному рівні – рішення задач в межах певної

території. Для ефективного розвитку великих міст рекомендується спочатку проводити реорганізацію архітектурного середовища депресивних територій на загальноміському рівні, що дозволить удосконалити композиційно-планувальну й функціональну структуру міста в цілому. Локальний рівень – це те мікросередовище, в якому безпосередньо відбуваються усі основні процеси життєдіяльності городян [10, 3, 11].

Перетворення кожного з типів депресивних територій має свої особливості, пов'язані з їхнім колишнім функціональним призначенням та розташуванням в структурі міста. Сума цих факторів зумовлює рівень сукупного потенціалу території, від якого безпосередньо залежать доцільність реорганізації і напрям та специфіка її подальшого розвитку.

Сукупний потенціал депресивної території – це прогнозована здатність території забезпечити високий рівень економічної ефективності, соціальної і композиційної значущості, а також комфортні умови для відновлення фізичних і психічних сил людини (рекреаційної, спортивної та дозвілєвої діяльності). До основних характеристик сукупного потенціалу депресивних територій рекомендується віднести: 1) розміщення в структурі міста; 2) транспортна і пішохідна досяжність; 3) функціональна насиченість навколишньої території; 4) архітектурно-художня й історико-культурна цінність навколишньої території; 5) архітектурно-художня й історико-культурна цінність самої території, рівень дизайну; 6) соціальна необхідність території (перспективного нового об'єкта); 7) можливість реконструкції і адаптації існуючих архітектурних об'єктів до нової функції; 8) наявність і можливість використання існуючої системи інженерних мереж; 9) екологічна ситуація; 10) ступінь збереження природнього ландшафту [10, 6, 2].

Для оцінки рівня сукупного потенціалу депресивної території кожен з вище названих характеристик пропонується оцінювати за десятибальною шкалою з градацією в 0,5 бала. Максимально достовірною оцінкою сукупного потенціалу можлива за умов комплексної оцінки усіх депресивних територій міста одночасно (загальноміський рівень). Тоді максимальний бал (100 балів в цілому, по 10 балів за кожною з характеристик) присвоюватиметься територіям з найвищими показниками, найнижчий (0,5 бала) – територіям з найгіршими показниками, а решта територій оцінюватиметься шляхом диференційованого розподілу балів. При цьому обов'язково має враховуватися пріоритетна задача реорганізації території (соціально-економічна, екологічна чи естетична). Для цього бали відповідних задач характеристик мають перемножуватися на збільшувальний коефіцієнт $K = 2$. Блоку екологічних задач відповідають дві останні характеристики з наведеного вище переліку (9 і 10); задачам

естетичним – 4 і 5 характеристики; соціально-економічним – решта характеристик (1–3, 6–8).

За результатами наведеної методики оцінки (сумою набраних балів) пропонується виділяти такі рівні сукупного потенціалу депресивних територій: - найвищий (91–100 балів); - високий (76–90 балів); - середній (51–75 бали); - низький (26–50 бали); - незадовільний (0–25 балів). Найбільш раціональною є реорганізація депресивних територій з сукупним потенціалом найвищого, високого і середнього рівнів [10].

Як зазначалося вище, одним з найпоширеніших типів депресивних територій у великих містах є промислові території. Сукупний потенціал депресивних промислових територій у більшості випадків є досить високим. Значущість території варіюється в залежності від розміщення в структурі міста, але навіть у периферійних районах промислові об'єкти мають гарне транспортне забезпечення, що підвищує рівень потенціалу. Не залежно від розміщення, високу економічну привабливість забезпечує багата матеріальна база – інженерні мережі й будівлі, які можна легко пристосувати до інших функціональних потреб [9, 11, 13]. В історичному центрі міста може бути висока архітектурно-художня і історико-культурна цінність навколишньої території, високі естетичні характеристики самої промислової території. У периферійних районах міста кращими є ступінь збереження природного ландшафту і загальна екологічна ситуація (за рахунок санітарно-захисних зон). Виходячи з вище сказаного, можна зробити висновок, що перспективним напрямом реорганізації депресивних промислових територій є їхнє перетворення на багатофункціональні комплекси офісно-адміністративного, освітньо-наукового, торговельно-розважального чи спортивно-розважального характеру [8, 1, 11].

До розповсюджених депресивних територій належать також території зі складним і порушеним рельєфом. Серед них, насамперед, варто виділити балки, схили та колишні кар'єри, що в процесі розвитку міста увійшли до його структури або опинилися на периферії. Економічна привабливість територій зі складним та порушеним рельєфом зростає з наближенням до центру міста, де дефіцит вільних земель є найбільшим. З інших характеристик, що формують сукупний потенціал території, вагомим буде досить високий ступінь збереження природного ландшафту, який, здебільшого, зберігається майже непорушеним, а в кар'єрах, у разі необхідності, дуже легко імітувати природоподібний ландшафт. Кращою, ніж в інших частинах міста, є екологічна ситуація. Отже, перспективним напрямом подальшого розвитку територій зі складним та порушеним рельєфом є створення великих комплексів рекреаційного профілю (спортивного, розважального т. п.). При цьому,

території зі складним і порушеним рельєфом в периферійних районах міста – це найкращий варіант для організації зон тривалого відпочинку, а в серединній зоні міста – ландшафтних об'єктів короткочасного відпочинку щоденного використання. Територію колишніх кар'єрів доцільно перетворити на систему штучних водойм – якщо реорганізація кар'єру відбувається на периферії міста, можлива організація пляжно-паркових комплексів і зон довгострокового відпочинку (спортивно-розважальних центрів з природною основою).

Виходячи з проведеного у роботі аналізу особливостей реорганізації і спираючись на визначені задачі і методика, пропонується загальна програма реорганізації архітектурного середовища депресивних територій: 1) детальний аналіз композиційно-планувальної і об'ємно-просторової структури архітектурного середовища міста – визначення основних проблем конкретного міста (екологічних, естетичних чи соціально-економічних) й виявлення територіальних резервів для його розвитку (з обов'язковою фіксацією, які саме типи депресивних територій і в якій частині міста переважають); 2) формулювання пріоритетних задач реорганізації, тобто визначення, на якій саме складовій процесу реорганізації – екологічній, естетичній чи соціально-економічній – акцентуватиметься увага; 3) визначення рівня реорганізації (загальноміський чи локальний) – в залежності від джерела фінансування (державний бюджет, місцевий бюджет чи приватні інвестиції); реорганізація архітектурного середовища на загальноміському рівні раціональна за умов фінансування з державного чи місцевого бюджетів, а на локальному рівні процеси з реорганізації можуть фінансуватися як з міського бюджету, так і приватними інвесторам; 4) визначення рівня сукупного потенціалу депресивних територій (з розробкою кадастру диференціації територій за рівнем їхнього сукупного потенціалу; при цьому, чим вищим є сукупний потенціал депресивної території, тим більшою є необхідність в її реорганізації; 5) розробка проекту реорганізації архітектурного середовища депресивних територій на загальноміському та (чи) локальному рівня; 6) реалізація проекту.

Висновки. В результаті проведеного дослідження встановлено, що найпоширенішими типами депресивних територій в сучасних українських містах є депресивні промислові території та території зі складним і порушеним рельєфом. Визначено, що реорганізація депресивних територій може бути одночасно спрямована на вирішення трьох блоків задач – соціально-економічних, екологічних та естетичних (архітектурно-художніх), і може проводитися на загальноміському та локальному рівнях. Доведено, що особливості сукупного потенціалу різних типів депресивних територій безпосередньо залежать від їхнього колишнього функціонального призначення та розташування в структурі міста. Запропоновані методика оцінювання рівня

сукупного потенціалу депресивних територій та загальна програма реорганізації їхнього архітектурного середовища є універсальними і можуть бути застосовані і впроваджені у будь-якому сучасному українському місті.

Список джерел

1. Быстрова Т. Ю. Реабилитация промышленных территорий городов: теоретические предпосылки, проектные направления (часть 2) // Академический вестник УралНИИпроект РААСН, 2013. – Вып. 4. – С. 21-26.
2. Вахович І. М. Типологія депресивних регіонів в системі соціально-економічної небезпеки / І. М. Вахович, М. І. Купира // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2015. – Вип. 1. – С. 35-38.
3. Дрожжин Р. А. Реновация промышленных территорий // Вестник Сибирского государственного индустриального университета, 2015. – № 1 (11). – С.84-86.
4. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 08.09.2005 р. №2850 // Офіційний вісник України, 2005. – № 40. – С. 25-29
5. Сімків Л. Є. Диспропорційність соціально-економічного розвитку регіонів України: теорія та практика / Л. Є. Сімків // Стратегії економічного розвитку: держава, регіон, підприємство. Колективна монографія / За заг. ред. К. С. Шапошникова та ін. У 2 томах. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Т. 2. – С. 214-228 (420 с.)
6. Старкова Н. В., Грин І. Ю. Эффективные методы комплексного подхода к реновации промышленных территорий // Новые идеи нового века – 2015: материалы Пятнадцатой Международной научной конференции: в 3 т. / Тихоокеан. гос. ун-т. – Хабаровск : Изд-во Тихоокеан. гос. ун-та, 2015. – Т. 2. – С. 233-234
7. Цигичко С. П. Задачі реновації архітектурно-ландшафтного середовища великих і найбільших міст України // Коммунальное хозяйство городов: Научн.- техн. сб. – Київ : Техніка, 2007. – Вып.74. – С. 457-464.
8. Цигичко С.П. Напрями і особливості оновлення промислових територій у сучасних великих і найбільших містах // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті: Зб. наук. праць, 2007.– Вип. 1,2,3. – С.164-169.
9. Цигичко С.П. Реновація промислових територій як шлях до гармонізації міського середовища // Коммунальное хозяйство городов: Научн.- техн. сб. – К.: Техніка, 2005. – Вып.66. – С.141-145.
10. Цигичко С. П. Удосконалення еколого-естетичних властивостей архітектурного середовища великих міст (ландшафтний аспект) : дис. ... канд. архіт. : 18.00.01 / Цигичко Світлана Петрівна. – Харків : ХДТУБА, 2007. – 237 с.

11. Цитман Т. О., Богатырева А. В. Реновация промышленной территории в структуре городской среды // Инженерно-строительный вестник Прикаспия: научн.-техн. журнал – Астрахань: ГАОУ АО ВПО «АИСИ», 2015. – №4 (14). – С. 29-35.

12. Чемакіна О. В. Сутність проблеми реабілітації порушеного міського середовища // Містобудування та територіальне планування: Наук.- техн. зб. – К.: КНУБА, 2003. – Вип.№14. – С.208-212.

13. Шейкина Г. Без депрессивных территорий. Как промзоны становятся престижными районами // Аргументы и факты: Еженедельник – М.: АиФ, 2018. – № 15.

References

1. Byistrova T.Yu. (2013) Rehabilitation of industrial areas of cities: theoretical premises, project directions (part 2) [Reabilitatsiya promyishlennyih territoriy gorodov: teoreticheskie predposylki, proektnye napravleniya (chast 2)]. Akademicheskii vestnik UralNIIproekt RAASN, 4, 21-26. (in Russian)

2. Vakhovych I.M., Kupyra M.I. (2015) Typology of depressed regions in the system of socio-economic danger [Typolohiia depresyvykh rehioniv v systemi sotsialno-ekonomichnoi nebezpeky] Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy, 1, 35-38. (in Ukrainian)

3. Drozhzhin R. A. (2015) Renovation of industrial areas [Renovatsiya promyishlennyih territoriy] Vestnik Sibirskogo gosudarstvennogo industrialnogo universiteta, 1 (11), S.84-86. (in Russian)

4. On Stimulating the Development of Regions: Law of Ukraine of September 8, 2005 №2850 [Pro stymuliuvannia rozvytku rehioniv: Zakon Ukrainy vid 08.09.2005 r. №2850] Ofitsiinyi visnyk Ukrainy, 40, 25-29. (in Ukrainian)

5. Simkiv L.Ye. (2015) Disproportion of socio-economic development of regions of Ukraine: theory and practice // Strategies of economic development: state, region, enterprise [Dysproportsiunist sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy: teoriia ta praktyka//Stratehii ekonomichnoho rozvytku: derzhava, rehion, pidpriemstvo] Kolektyvna monohrafiia, 2, 214-228 (420). (in Ukrainian)

6. Starkova N.V., Grin I.Yu. (2015) Effective methods of an integrated approach to the renovation of industrial areas [Effektivnyie metodyi kompleksnogo podhoda k renovatsii promyishlennyih territoriy] Novyie idei novogo veka, 2, 233-234. (in Russian)

7. Tsyhychko S.P. (2007) Tasks of renovation of the architectural and landscape environment of large and largest cities of Ukraine [Zadachi renovatsii arkhitekturno-landshaftnoho seredovyscha velykykh i naibilshykh mist Ukrainy] Kommunalnoe khoziaistvo horodov, 74, 457-464. (in Ukrainian)

8. Tsyhychko S.P. (2007) Directions and features of renewal of industrial areas in modern large and largest cities [Napriamy i osoblyvosti onovlennia promyslovykh terytorii u suchasnykh velykykh i naibilshykh mistakh] Tradytsii ta novatsii u vyshchii arkhitekturno-khudozhnii osviti, 1,2,3, 164-169. (in Ukrainian)

9. Tsyhychko S.P. (2005) Renovation of industrial areas as a way to harmonize the urban environment [Renovatsiia promyslovykh terytorii yak shliakh do harmonizatsii miskoho seredovyscha] Kommunalnoe khoziaistvo horodov, 66, 141-145. (in Ukrainian)

10. Tsyhychko S.P. (2007) Udoskonalennia ekoloho-estetychnykh vlastyvostei arkhitekturnoho seredovyscha velykykh mist (landshaftnyi aspekt) [Improving the ecological and aesthetic properties of the architectural environment of large cities (landscape aspect)] Candidate's thesis. Kharkiv : KhDTUBA. (in Ukrainian)

11. Tsitman T.O., Bogatyireva A.V. (2015) Renovation of an industrial area in the structure of the urban environment [Renovatsiya promyishlennoy territorii v strukture gorodskoy sredy] Inzhenerno-stroitelnyy vestnik Prikaspiya, 4 (14), 29-35. (in Russian)

12. Chemakina O.V. (2003) The essence of the problem of rehabilitation of the disturbed urban environment [Sutnist problemy reabilitatsii porushenoho miskoho seredovyscha] Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia, 14, 208-212. (in Ukrainian)

13. Sheykina G. (2018) No depressed territories. How industrial zones are becoming prestigious areas [Bez depressivnykh territoriy. Kak promzoni stanoviyatsya prestizhnyimi rayonami] Argumenty i fakty: Ezhenedelnik, 15. (in Russian)

Аннотация

Шкляр Светлана Петровна, кандидат архитектуры, доцент кафедры Архитектуры зданий и сооружений и дизайна архитектурной среды, Харьковский национальный университет городского хозяйства имени А. Н. Бекетова.

Особенности и перспективы реорганизации депрессивных территорий в структуре современных городов.

В статье рассматриваются проблемы реорганизации депрессивных территорий в структуре современных крупных и крупнейших городов. Анализируются возможности их адаптации к новым социально-экономическим условиям и превращение в современные архитектурные или ландшафтные комплексы. Предлагаются методы оценки уровня совокупного потенциала различных типов депрессивных территорий, а также схема их реорганизации.

Ключевые слова: архитектурная среда; депрессивная территория; реорганизация; совокупный потенциал территории; методы оценки потенциала.

Annotation

Svitlana Shkliar, PhD in Architecture, Associate Professor of the Department of Architecture of Buildings and Structures and Design of the Architectural Environment, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv.

Features and prospects of reorganization of depressed territories in the structure of modern cities.

The paper examines the features, main problems and prospects of reorganization of depressed areas in the structure of modern cities of Ukraine. The possibility of a comprehensive solution to the problems of a deficit of territorial resources in the structure of the city and reorganization of the architectural environment of urban depressed areas is analyzed. The definition of the depressed city territory is proposed. A classification of depressed territories is being developed and the main types of depressed territories in large and largest cities of Ukraine are identified: depressed industrial territories (inactive or ineffective) and territories with a complex and disturbed relief. The tasks of reorganizing the architectural environment of depressed territories are determined: socio-economic, ecological and aesthetic (architectural and artistic). The levels of reorganization of the architectural environment of depressed territories (city-wide and local) and the corresponding complex of architectural and urban planning measures are identified. A definition of the concept of the aggregate potential of a depressed territory is given and the main characteristics are identified, according to which it can be assessed. The features of the aggregate potential of various types of urban depressed areas are revealed. The possibilities of their adaptation to new socio-economic conditions and transformation into modern architectural or landscape complexes are analyzed. It is established that the level of the aggregate potential of the depressed territory and the feasibility of their reorganization directly depend on their location in the city structure and the initial functional purpose. A method for assessing the level of the aggregate potential of various types of depressed areas is proposed. This method is based on calculating points that determine the degree of influence of various factors from the general complex of the main characteristics of the architectural environment of a depressed territory. A general scheme for reorganizing the architectural environment of depressed territories in the structure of modern cities is being developed, based on the main theoretical provisions of this study.

Key words: architectural environment; depressed territory; reorganization; total potential of the territory; methods of potential assessment.